

KALEMNAME

e-ISSN: 2651–3595

Aralık/December 2021, 12: 94–115

Fethu'l-Kadîr Özelinde Şevkânî'nin Kırâat-i Seb'a ile Kırâat-i Aşereye Yaklaşımı¹

Adem Yeşildağ

Dr., Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi

ademyesildag@gmail.com

ORCID orcid.org/0000-0001-7309-1423

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 09.12.2021

Yayın Tarihi/Published: 24.12. 2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Issue: 12; **Sayfa/Pages:** 94–115

Atıf / Cite as: Yeşildağ, Adem. “Fethu'l-Kadîr Özelinde Şevkânî'nin Kırâat-i Seb'a ile Kırâat-i Aşereye Yaklaşımı”. Kalemname 12 (Aralık 2021), 94–115.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi/Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

¹ Bu makale, yazar tarafından hazırlanan “Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'de Kırâatleri Tetkik Usulü” adlı Doktora Tezinden (OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2021) istifade edilerek hazırlanmıştır.

Öz:

Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenni'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr isimli eser, Yemen'in erken dönem tecdit hareketi öncülerinden Şevkânî'nin (ö. 1834) en önemli telifi olarak bilinmektedir. Eserde yaklaşık 300 ayrı ismin rivâyet ettiği 2.500 civarında kırâat meselesinden bahsedilmektedir. Bu durum eserin ve müellifin kırâat açısından araştırılmaya değer olduğunu göstermektedir. Ancak müellifin kırâate dair başka bir eserinin bulunmaması, onun bu sahadaki yetkinliğinin tek eser üzerinden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Öncelikle eser tetkik edildiğinde kırâatlere dair oldukça detaylı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Nitekim müellif; kırâatleri tasnif etmekte, rivâyetlerde çeşitli tercih kalıpları kullanmakta, ehl-i beyt kırâatlerine yer vermekte, kırâatleri dilbilim açısından incelemekte, kırâatlere şiir ile istişhâdda bulunmakta, fıkıh-kırâat ilişkisi kurmakta, kırâatler sebebiyle mana ayrıntılarına girmekte ve yorumlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte onun kırâat-i seb'a ile kırâat-i aşere arasındaki sistematik çerçeveye bakışı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Şevkânî'nin kırâat-i seb'a ile kırâat-i aşereye yaklaşımı klasik kaynaklarda yer alan bilgilerle karşılaştırılacak ve örnekleme üzerinden endüksiyon (tümevarım) yöntemi ile arz edilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Tefsîr, Fethu'l-Kadîr, Şevkânî, Kırâat-i Seb'a, Kırâat-i Aşere

Al-Shawkani's Approach to Qiraat Sab'a and Qiraat Ashere Within The Scope of His Work Fath Al-Qadir**Abstract:**

Fath al-qadir al-jami' bayna fannay al-riwayah wa al-dirayah min 'ilm al-tafsir is the most important work of Shawkani (d. 1834), who is known as one of the pioneers of Yemen's early resurrection movement. The work consists about 2.500 recitation issues narrated by about 300 different names. This shows that the work and the author are worth investigating in terms of recitation. However, the fact that the author does not have any other work on recitation makes it compulsory to evaluate his position in this field through a single work. First of all, when the work is examined, it is seen that very detailed information about the recitations is given. Namely, he classifies the recitations, uses various preference patterns in the narrations, gives place to the ahl al-bayt recitations, examines the recitations in terms of linguistics, compares the recitations with poetry, establishes the relationship between fiqh and qiraat, enters into the details of meaning and comments on the basis of the recitations. However, his view of the systematic framework between qiraat sab'a and qiraat ashere draws attention. In this study, Shawkani's qiraat sab'a and qiraat ashere will be compared with the information in comparative examples and presented by sampling induction method.

Keywords:

Commentary, Fath al-Qadir, Shawkani, Qiraat Sab'a, Qiraat Ashere

GİRİŞ

1. MUHAMMED B. ALİ B. MUHAMMED B. ABDULLAH EŞ-ŞEVKÂNÎ ES-SAN'ÂNÎ

Şevkânî, Yemen'in San'a vilayetinde ikamet eden ailesinin, buraya bir günlük mesafede olan (Şevkânî, ts.) memleketleri Şevkân köyünü ziyaretleri esnasında, 28 Zilkade 1173'te (12 Temmuz 1760) doğmuştur. Müellif, memleketine nispetle hem Şevkânî hem de San'ânî künyesi ile meşhur olmuştur (Şevkânî, ts.).

O, yüzyıllar boyu tüm Yemen kabilelerinin saygı duyduğu ilim ehli bir ailede yetişmiştir. Ailenin kökü Hemdân b. Mâlik b. Zeyd vasıtasıyla Kahtânîlere kadar dayanmaktadır. Aileden birçok isim Yemen'de idarecilik yapmıştır. Nitekim kendisiyle beraber babası, kardeşi ve oğlu muhtelif zamanlarda kadılık görevinde bulunmuşlardır (Şevkânî, ts.; Zirikli, 2002).

Şevkânî, ailesinin ilim seyahatine izin vermemeleri sebebiyle bütün öğrenim hayatını babasının himayesinde San'a'da sürdürmüştür. Devrin en önemli âlimlerinden tefsir, hadîs, usûl, sarf, nahiv, me'ânî, beyân, mantık, fıkıh, cedel, arûz, matematik, tabiat, astronomi, münazara gibi ilimleri tahsil etmiş; tahsil hayatı bittiğinde de bunları talebelerine okutmuştur (Şevkânî, ts.).

Zeydî bir çevrede yetişen ve hem Zeydî hem de Sünnî âlimlerden ilim tahsil eden Şevkânî, otuzlu yaşların başında itikâdî alanda köklü bir dönüşüm içerisine girmiştir. Tüm mezhepleri reddederek mezhepler üstü bir tavır sergilemiş, ancak âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin zâhiriyle hüküm verme anlayışından dolayı itikâdî olarak Selefiyye'ye yakın durmuştur (Şevkânî, ts.; Bilmen, 2008; Sönmez, 2016). Herhangi bir disiplin içerisinde mukallit olarak bulunmayı hoş karşılamayan ve bu durumu haram kabul eden Şevkânî, yine de ilmî çevre nazarında üzerindeki Zeydî kimliği tam manasıyla silememiştir. Nitekim o, birçok biyografik eserde Zeydî ekol mensûbu olarak tanınmaktadır (Zehebî, 1976; Ünal, 2010).

İmam Mansûr Ali b. Abbâs el-Mehdî (ö. 1809) 1795'de Şevkânî'yi otuz altı yaşındayken San'a'ya başkadı olarak vazifelendirmiş, Şevkânî'nin ilmî mesuliyetine idarî vazifeyi de eklemiştir. Bu vazifeyi ölümüne kadar kırk yılı aşkın bir süre devam ettiren Şevkânî, ilmî mütalaalarını azaltmak zorunda kalmış, zamanının çoğunu bu vazifenin icrâsına sarf etmiştir. (Şevkânî, ts.).

Şevkânî, kırk bir yılını başkadı olarak geçirdiği yetmiş yedi yıllık ömrünü, oğlu Ali'nin vefatından bir ay sonra 26 Cemâziyelâhir 1250'de (31 Ekim 1834) tamamlayarak San'a'da vefat etmiş ve Hazîme Kabristanlığı'na defnedilmiştir (San'ânî, H. 1348).

2. FETHU'L-KADÎR TEFSİRİNE GENEL BAKIŞ

Şevkânî ömrü boyunca birçok eser telif etmiştir. Eserlerin çoğunu başkadılık vazifesinden önce yazmış, bu vazifeyi icra ettiği dönemde de devlet işlerinin yoğunluğuna rağmen fırsat bulduğunda telif faaliyetine devam etmiştir. Bazıları matbû olarak ilim dünyasına kazandırılmış, bazıları ise mahtût olarak keşfedilmeyi bekleyen eserlerinin sayısı kaynaklarda muhtelif olarak zikredilmektedir. Ancak irili ufaklı 384 tanesinin ismine ulaşılan eserlerden 15'i tefsir ilmine, 32'si hadîs ilmine, 225'i fıkıh

ilmi ve usulüne, 34'ü kelâm ilmine, 16'sı dilbilime, 26'sı âdâb ilmine, 2'si tarih ilmine, 3'ü mantık ilmine, 31'i de farklı ilimlere taalluk etmektedir.

Şevkânî'nin en meşhur eseri, İslâm dünyasında kısaca *Fethu'l-kadîr* olarak şöhret bulan *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenni'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr'*dir. Şevkânî bu eseri hicrî 1223 yılının Rebûlâhir ayında (Mayıs/Haziran 1808) telif başlamış, 1229 yılının Receb ayında (Haziran/ Temmuz 1814) bitirmiştir. Bu eser, müellifin otuzlu yaşların başından itibaren sahip olduğu mezhepler üstü anlayıştan neredeyse yirmi sene sonra telif edilmesine rağmen bazı kaynaklarda hâlâ Zeydî tefsîrlere grubunda değerlendirilmektedir (Zehebî, 1976).

Şevkânî'nin eserin mukaddimesinde yer verdiği ifadelerle göre, müfessirlerin çoğu iki kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım müfessirler, eserlerinde mücerret olarak rivâyeti yeterli görmektedirler. İkinci kısımdakiler ise yalnızca âlet ilimlerini (dirâyet) ön plana almakta, rivâyete ise yer vermemektedirler. Her iki grubun da isabet ettiği noktaların olduğunu ifade eden Şevkânî, bir âyet-i kerîmenin Hz. Peygamber tarafından tefsîr edilmesinin kaynak olarak yeterli görülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak ona göre Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe bakıldığında, bizzat Hz. Peygamber tarafından tefsîr edilen ve sahîh rivâyetlerle bize ulaşan âyet-i kerîmelerin sayısı oldukça azdır.

Sahabe tefsîrinin rivâyet ve dirâyet açısından ele alındığında tercih edilme kıstaslarını sıralayan Şevkânî; naklin rivâyetlerle gelen hususlara (şeriata) uygun olup Arap dil kurallarına (dirâyete) zıt bir ifadeyi içine alması durumunda rivâyetin tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak ona göre sahabe tefsîri rivâyete uygun olmayan bir mana içerirse, bu durumda dirâyet tefsîr ekolleri gibi müstakil muamele görmelidir. Bir başka ifadeyle tefsiri, salt dirâyet tefsîri gibi kabul edilmelidir. Eğer hem rivâyete hem de dirâyete uzak bir görüntü çizerse, sahabe tefsîri olduğuna bakılmaksızın tabîinin fikirlerinden ve rivâyetlerinden daha düşük kategoride yer almalıdır.

Selefin tüm Kur'ânî terkiplere riayet ederek tefsîr telif etmelerinin kolay olmadığını belirten Şevkânî, zayıf isnatlarla nakledilen tefsîrlere ve senedi sağlam olsa bile güvenilir olmayan bir müfessirin tefsîrine itibar edilemeyeceğini iddia etmektedir. Bundan dolayı hem rivâyet hem de dirâyete sahip bir tefsîr yazılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu düşüncesinden dolayı mezkûr iki sahayı birleştirecek; dil, i'râb ve beyân açısından meselelere yaklaşacak bir rivâyet-dirâyet tefsîri yazmayı istediğini belirten müellif, ilmî dirâyetini gayet açık ve net bir biçimde izah etmektedir. Ona göre bu eser, zayıf bir isnatla olsa da Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiünden gelen rivâyetleri yazmaya matuf bir gayretle telif edilmiştir.

Şevkânî, Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (ö. 1505) telifi olan *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr* adlı tefsîrin, selefin Hz. Peygamber'e merfû olarak ulaştırdığı tefsîrlere ve sahâbîler ile sonrakilerin rivâyet sahasındaki tefsîrlere çoğunu kapsadığını düşünmektedir. Bununla birlikte kanaatine göre kendi tefsîri, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*'da tefsîre taalluk eden tüm ihtiyaçlara cevap verecek kapasitededir. Ayrıca o, okuyucu aracılığıyla diğer tefsîrlere meydan okumaktadır. Eserinin

hacminin geniş olmasının, aynı zamanda içeriğinin zenginliğine de işaret ettiğini belirten Şevkânî, diğer tefsîrlerde tam manasıyla bir araya getirilememiş bilgilerin kendi eserinde gayet düzenli bir biçimde aktarıldığından bahsetmektedir. Telif ettiği bu esere oldukça güvendiği anlaşılan müellif, okuyucudan, rivâyet ya da dirâyet sahasında olan diğer tefsîrleri incelemesini, daha sonra da kendi eserine bakıp gözlerinin aydınlandığını hissetmesini, çünkü kendi eserinin özün özü olduğunu iddia etmektedir (Şevkânî, 2007).

Şevkânî, bir sûreyi tefsîre başladığında önce ismini, âyet sayısını, nerede nâzil olduğunu ve sûrenin faziletinden bahseden hadîs-i şerîfleri izah etmekte; bunlar içerisinde farklı bir ifade varsa o rivâyete yer vermekte ve ilk âyet-i kerîmeleri (çoğunlukla birkaçını aynı anda) zikrederek meseleye giriş yapmaktadır. Zikrettiği âyet-i kerîmeleri önce dirâyet sonra da rivâyet yönünden ele almaktadır. Dirâyet usulüyle izaha başladığında kelimelerin lügavî manalarına değinmekte ve onları sarf/morfoloji, nahiv/sentaks ve belâgat/retorik yönünden değerlendirmektedir. Fıkıh ve kelâma taalluk eden kısımları detaylandırarak anlatmaktadır. Kelimenin kırâat yönünden farklı rivâyeti mevcutsa bazen kısaca bazen de tafsilatıyla izah ederek bununla alakalı dilbilimcilerin tercihlerini beyan etmektedir. Kırâate dair rivâyetlerde usulden ziyade, ferşu'l-hurûf² bilgilerine yer vermektedir.³ Rivâyetlere zaman zaman âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve Arap şiirleriyle istişhâdda bulunmaktadır. Dirâyet usulüyle detaylandırılan bu kısım sona erdiğinde ise aynı âyet-i kerîmeleri küçük cümleler hâlinde tekrar ederek rivâyet yönünden irdelemektedir. Umumiyetle ilk meselede فَذَّخْرَجَ، aynı bölümün daha sonraki meselelerinde ise أَخْرَجَ kalıbıyla girizgâh yapmakta; rivâyetleri âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden gelen ifadelerle zenginleştirmektedir. Bu arada âyet-i kerîmelerde Hz. Peygamber'in ya da sahâbenin bizzat okuyuşlarına dair açıktan rivâyetler varsa senet zincirinde yer alan nâkiller vasıtasıyla herhangi bir yorumda bulunmaksızın tahrîc etmektedir. Ancak dirâyet ve rivâyet kaynaklarının farklı olması sebebiyle her ikisinde de yer alan aynı kırâat bilgilerini zaman zaman tekrar etmek mecburiyetinde kalmaktadır.⁴

3. GENEL OLARAK KIRÂATLAR

“Kırâat/قِرَاءَةٌ” kelimesi sülâsî mücerredin üçüncü bâbından semâî mastar olup lügatte “tilâvet etmek” (Fîrûzâbâdî, 2005), “toplamak” (Râzî, 1986; Cevherî, 1990), “bir şeyi başka bir şeye ilave etmek” (İbn Manzûr, ts.) gibi manalara gelmektedir. Kırâat ıstılâhında ise birbirine yakın birçok tarif yapılmaktadır. Buna göre kırâat; “Kur’ân-ı Kerîm’i, harflerinin mahreç ve sıfatlarına riâyet ederek nâzil olduğu şekilde okumak” (İbnü'l-Cezerî, 2006); “Kur’ân-ı Kerîm kelimelerinin okunuş şekillerini ve ihtilâflarını nâkillere nispet ederek bildiren ilim” (Dimyâtî, 1987; Zürkânî, 1995); “Kur’ân-ı

² “Kârînin, kelimeyi belirli bir kural olmaksızın diğer kârîlerden farklı okuması” demektir. Süyûtî, 2002, 1/320.

³ Müellifin yer verdiği az sayıda usul bilgileri için bkz., Şevkânî, 2007, 1/48, 413, 452; 3/381; 4/640.

⁴ Tekrarlanan kırâat rivâyetleri için bkz., Şevkânî, 2007, 1/294-296, 402-404, 481-482, 581-583; 3/189-191, 274-276, 332-334, 382-385, 397-398, 481-482, 565-567; 4/65-69, 110-112, 153-155, 314-316; 5/581-583.

Kerîm’i, âyetlerini peş peşe okumak sûretiyle tilâvet şeklinde ya da hocalardan almak sûretiyle edâ şeklinde okumak” (Tehânevî, 1996) demektir.

Ebû Şâme el-Makdisî’nin (ö. 1267) *mütevâtir* ve *mütevâtir olmayanlar* diye ikiye ayırdığı kırâatler, kırâat eserlerinde genel olarak *sahîh* ve *sahîh olmayanlar (şâz)* şeklinde tavsîf edilmektedir (İbnü’l-Cezerî, ts.; Makdisî, 2003).

3.1. Sahîh Kırâatler

Kırâatin sahîh olabilmesi için üç şart aranmaktadır: Birinci olarak kırâat, bir vecih ile de olsa Arap gramerine (nahiv kurallarından veya lehçelerinden birine) uymalı, ikinci olarak Hz. Osman’ın istinsâh edip dağıttığı mushafların hattına takdire de olsa münasip olmalı ve üçüncü olarak da sağlam bir senetle Hz. Peygamber’e vâsıl olmalı (İbnü’l-Cezerî, ts.; Zürkânî, 1995). Bu kırâatin reddi ve inkârı caiz değildir. Aynı zamanda bu kırâat, yedi harf meselesinin bir kısmı olarak ele alınmaktadır (Kaysî, ts.; İbnü’l-Cezerî, ts.; Dâni, 2005). İbnü’l-Cezerî (ö. 1429) ve Kastallânî’ye (ö. 1517) göre bu şartları haiz olan kırâat; ister kırâat-i seb’a imamlarından, ister kırâat-i aşere imamlarından, isterse de kırâat alanında söz sahibi diğer imamlardan rivâyet edilsin, kabul görülmelidir (İbnü’l-Cezerî, ts.; Kastallânî, H. 1434). Bununla birlikte İbnü’l-Cezerî, kendi zamanında on kırâatin hâricinde mütevâtir sayılabilecek bir kırâat kalmadığını da ilave etmektedir (İbnü’l-Cezerî, ts.).

Sahîh kırâat, tevâtür şartının yerine gelip-gelmemesine bağlı olarak mütevâtir ve meşhûr olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

3.1.1. Mütevâtir Kırâatler

“Mütevâtir/مُتَوَاتِرٌ”, “yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun bildirdiği haber” demektir (Cürçânî, 2004). Ancak eski dönemlerde şartların zorluğu sebebiyle yalan ya da doğru haberler için bir araya gelerek iletişim kurmanın imkânsızlığı göz önüne alındığında, burada zikredilen “yalan ile birleşme imkânsızlığı” ifadesine *aklen* yerine *âdeten* kaydı getirilmesi gerekmektedir (Âşıkkutlu, 2001). Ayrıca kastedilen “topluluk” ifadesinde sayı sınırlaması uygun görülmemektedir. Eğer az sayıda isim, kesin bilgiyi verebileceklerse, sayı önem arz etmemektedir. Sayı çok olsa bile kesin bilgi verilemeyecekse, sayının fazlalığı meselenin tevâtür kapsamında ele alınmasına mâni olmaktadır (Leknevî, 2008). Bu durumda kırâatteki tevâtür meselesi, sayıdan bağımsız olarak, farklı zaman diliminde de olsa bir topluluk tarafından bilginin aynı düzeyde aktarılması şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu üç şartın yerine gelmesi, kırâati mütevâtir derecesine ulaştırır. Mütevâtir kırâatler ilk defa İbn Mücâhid’in (ö. 936) telif ettiği *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kırâât* isimli eserde yediye tahsis edilmiştir (Hamed, 2002; İbn Mücâhid, 2009). Ancak İbn Mücâhid bu tahsiste yedi kırâat ile Hz. Peygamber’in haber verdiği yedi harfin aynı şey olduğunu akla getirdiği düşüncesi ile bazı ulemâ tarafından eleştirilmiştir (İbnü’l-Cezerî, ts.).

İbn Mücâhid'in ortaya koyduğu ve sahada kabul gören yedi imam ve râvîleri, Şâtıbî'nin (ö. 1194) *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kirâati's-seb* "inde⁵ zikrettiği remzleriyle beraber şu şekildedir:

1. (أ): Ebû Ruvey m Nâfi b. Abdurrahmân b. Ebî Nü'aym el-Leysî (ö. 785).

Râvîleri:

(ب): Ebû Musa İsa b. Mî nâ b. Verdân (Kâlûn) (ö. 835).

(ج): Ebû Sa'îd Osmân b. Sa'îd b. Abdillâh el-Mısrî (Verş) (ö. 812).

2. (د): Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 738).

Râvîleri:

(ه): Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî (ö. 864).

(ز): Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahmân b. Hâlid el-Mahzûmî (Kunbül) (ö. 903).

3. (ح): Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî (ö. 771).

Râvîleri:

(ط): Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 854).

(ي): Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî (ö. 874).

4. (ك): Ebû İmrân Abdullâh b. Âmir b. Yezîd el-Yahsûbî (İbn Âmir) (ö. 736).

Râvîleri:

(ل): Ebu'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed-Dimeşkî (ö. 859).

(م): Ebû Amr Abdullâh b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimeşkî (ö. 857).

5. (ن): Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 745).

Râvîleri:

(ص): Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (ö. 809).

(ع): Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Müğüre el-Esedî (ö. 796).

6. (ف): Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât el-Kûfî (ö. 773).

Râvîleri:

(ض): Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 844).

(ق): Ebû İsa Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (ö. 835).

7. (ر): Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî (ö. 805).

Râvîleri:

(س): Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Bağdâdî (ö. 854).

⁵ Şâtıbiyye ve Kasîdetü'l-lâmiyye ismiyle de bilinen ve tavîl bahrinde telif edilen *Hirzû'l-emânî*, kırâat eğitim faaliyetinde önemli kaynak eserlerden kabul edilmektedir. Eserden, kırâat öğretiminde "seb'a tarîki" olarak bilinen eğitim metodunda Ebu Amr ed-Dâni'ye ait *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb* ile beraber ana kaynak olarak yararlanılmaktadır. 1173 beyitten müteşekkil olan eser aynı zamanda *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb*'in muhtasar ve manzum hali olarak telif edilmiştir. Bu eserden, "İstanbul tarîki" ya da "Teysîr tarîki" olarak bilinen ve Dâni'nin *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *Kitâbü Tahbîri't-teysîr fi'l-kirâati'l-'aşr*'ının ana kaynak olarak kullanıldığı eğitim metodunda, yine İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudîyye fi'l-kirâati's-selâsi'l-mütemmîme* eseriyle beraber yardımcı kaynak; "Mısır tarîki" ya da "Şâtıbiyye tarîki" olarak bilinen eğitim metodunda ise *ed-Dürretü'l-mudîyye fi'l-kirâati's-selâsi'l-mütemmîme* ile beraber ana kaynak olarak istifade edilmektedir. Ayrıca bu tarîkte *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb* ile *Kitâbü Tahbîri't-teysîr fi'l-kirâati'l-'aşr*'dan yardımcı kaynak olarak yararlanılmaktadır. Detay için bkz., Karaçam, 2011; Akaslan 2021.

(ت): Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 854) (Şâtıbî, 2010).

İbn Mihrân en-Nisâbûrî (ö. 992) tarafından telif edilen *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-'aşr* isimli eserde mütevâtir kırâat imamları on kişi olarak zikredilmekte ve ayrıca Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 869) tercihlerine de yer verilmektedir (Nisâbûrî, 1990). İbnü'l-Cezerî (ö. 1429) ilk defa bu eserde bir arada bahsedilen on kişinin tamamının tevâtürünü onaylamış ve kırâat sahasına kabul ettirmiştir (İbnü'l-Cezerî, ts.). Bununla birlikte mezkûr isimlerin, Kastallânî'nin tahlilinde olduğu gibi tevâtürlerinin ihtilâflı olduğu şeklinde tavsifler de yapılmaktadır (Kastallânî, H. 1434). Remzleri Hamdullah b. Hayruddîn Efendi'nin (ö. 1575) *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Kur'ân* isimli eserinde zikredilen yedi mütevâtir kırâat imamına ilave edilen üç imam ve râvileri şunlardır:

1. (جع): Ebû Cafer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî (ö. 748).

Râvîleri:

(عي): Ebu'l-Hâris İsa b. Verdân el-Medenî (ö. 776).

(جم): Ebu'r-Rabî' Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî (ö. 786).

2. (بع): Ebû Muhammed Yakûb b. İshâk b. Zeyd el-Hadramî (ö. 821).

Râvîleri:

(يس): Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil b. Abdirrahmân el-Lü'lûî el-Basrî (Ruveys) (ö. 852).

(حه): Ebu'l-Hasen Ravh b. Abdilmü'min el-Hüzelî el-Basrî (ö. 849).

3. (خل): Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 844).

Râvîleri:

(سح): Ebû Yakûb İshâk b. İbrahim b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 889).

(سه): Ebu'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Hallâd el-Bağdâdî (ö. 904) (Pâluvî, ts.).

3.1.2. Meşhûr Kırâatler

“Meşhûr/مَشْهُور” kırâat, sahîh kırâat şartlarının üçüne de sahip olduğu hâlde tevâtür derecesine ulaşamamış olan kırâattir. Süyûtî'ye (ö. 1505) göre mütevâtir kırâat imamlarının tarîkleri⁶ tarafından uygulanan usul değişikliklerinden ziyade, kırâat imamlarının tarîkleri arasında rivâyete konu olan ferşu'l-hurûf⁷ farklılıkları bu kısma girmekleyen, Kastallânî'ye göre kırâat-i selâseyi oluşturan Ebû Cafer, Yakûb ve Halef kırâatleri bu kategoride yer almaktadır (Süyûtî, 2002; Kastallânî, H. 1434).

⁶ Lüggatte “yol” ve “meslek” anlamı taşıyan tarîk mefhûmu, istilahta râvilerden sonra gelen senet zincirindeki isimleri kapsamaktadır. Hz. Peygamber'e kadar dayanan bir kırâat, her bir imamın ikişer adet râvisi kanalıyla meşhur olmuştur. Kırâat, râviler arasında ihtilâf olmadığına imamın ismiyle, ihtilâf olduğunda ise râvilerin ismiyle kullanılmaktadır. Ayrıca râvilerden sonraki kırâat farklılıkları tarîk kavramı ile ele alınmaktadır. Tarîkler arasında ihtilâf olmadığına râvilerin ismi, ihtilâf olduğunda ise tarîklerin ismi ön plana çıkmaktadır. Tarîklerin adedi, her bir rivâyet için standart sayıda yer almamaktadır. Ancak her bir râvî için birkaç tarîk meşhur olmuş ve kaynak eserlerde bu şekilde yer almıştır. Detay için bkz., İbnü'l-Cezerî, ts., 1/99-194; Dimyâtî, 1987, 1/76-78; Âlü İsmail, 2000, 245-246; Kastallânî, H. 1434, 1/199-349.

⁷ Lüggatte “yaymak” manasına gelen kelime, kırâat istilâhında “genel bir kural çerçevesinde ele alınmayıp hususi yerlerde vaki olan kırâat farklılıkları” demektir. Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe yayılan bu okuyuş farklılıklarına *usûl* kelimesinin zıddı olarak *firû'* da denilmektedir. Detay için bkz. Ferâhîdî, 2003, 3/311; İbnü'l-Kâsîh, 2004, 171.

Mütevâtir kırâat gibi meşhur kırâate de inanmak vâcib olur; inkâr etmek ise câiz değildir (Zürkânî, 1995).

3.2. Sahîh Olmayan (Şâz) Kırâatler

İbnü'l-Cezerî, onlu sistemi her ne kadar kendisi ortaya koymasa da bu sistemi kırâat sahasına yerleştiren kişi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında o, telif ettiği *Nihâyetü 'l-berara fi 'l-kırâati 's-selâseti 'z-zâide 'ale'l-'aşera* isimli eserinde on kırâate Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve A'meş'i de eklemiş, kendisinden sonra Kastallânî ise *Letâifü 'l-işârât li funûni 'l-kırâât*'ında bu isimlere Yezîdî'yi de ekleyerek, şâz kırâatler içerisinde en çok bilinenleri dört isimle sınırlandırmıştır. Bunun sonucu olarak da literatürde *kırâat-i erbe'ate 'aşer/on dört kırâat* isminde bir gruplandırma ortaya çıkmıştır (Kastallânî, H. 1434).

İbnü'l-Cezerî'ye göre nakledilen kırâat, üç şartın herhangi birisinin yerine gelmemesi durumunda, yedi kırâat imamından rivâyet edilse bile *zayıf*, *şâz* veya *bâtıl* olarak adlandırılmalıdır. O, mezkûr şartlardan ikisinin yerine gelmesiyle beraber hatt-ı Osmân'a muhalefetin kırâatin kabulüne bir engel teşkil etmediği, bununla beraber okunamayacağı fikrinde olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre diğer iki şarttan birinin bulunmaması, ilgili rivâyetin kırâat olarak da kabul edilememesine sebep olmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.). Bundan da anlaşılacağı üzere şâz kırâatin okunması câiz değildir. Ebû Ubeyd'e (ö. 838) göre bu kırâatin asıl amacı, mütevâtir kırâatleri tefsîrden ibarettir (İbn Sellâm, ts.). Hanefî mezhebi bu amaç doğrultusunda şâz kırâati fikhî hükümlerde gerektiğinde kullanmaktadır. Mesela mezhep ulemâsı, Mâide sûresinin 89. âyet-i kerîmesindeki “لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ/Bunlara gücü yetmeyen üç gün oruç tutar!” cümlesinden sonra İbn Mesûd'un getirdiği “مَنْتَلَبَعَاتٍ/peş peşe” kaydı ile yemin keffaretinde tutulacak orucun peş peşe olmasını şart koşmaktadır (Süyûtî, 2002).⁸

Bu kırâatin nakil değeriyle alakalı olarak bir değerlendirme yapan Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 1267) şu ifadelerle yer vermektedir:

Müslümanların icmâının dışında gerçekleşen ve Kur'an-ı Kerîm'in sabitlemiş olan okuyuşunun dışında yer alan kırâat, her ne kadar Arap dil kurallarına ve hatt-ı Osmân'a uygun olsa bile asla caiz değildir. Çünkü nakleden sika olarak kabul edilen bir kimse olsa bile getirdiği âhâd değeri olan bir okuyuştur. Böyle bir nakil, sika olmayan kimsenin getirdiği rivâyet gibi kabul edilmelidir. Bu durumda Kur'an-ı Kerîm rivâyeti sabit olamadığından dolayı ret olunur ve okunması asla caiz olmaz (Makdisî, 2003, 139).

3.2.1. Âhâd Kırâatler

Şâz kırâatin kısımlarından olan “âhâd/أَحَادٌ” kırâat, senedinin sahîh olmasıyla birlikte Arap gramerine veya Hz. Osman mushaflarının hattına münasip olmayan ve meşhur derecesine ulaşamayan kırâattir. İnanmak vacip olmadığı gibi okunması da câiz değildir (Süyûtî, 2002). Hâkim'in (ö. 1014)

⁸ Ayrıca Şâfiî fakihlerinin birçoğu da şâz kırâatleri hüküm istinbatında kullanmaktadırlar. Detay için bkz., Âlû İsmail, 2000, 371.

4. ŞEVKÂNÎ'NİN KİRÂAT-İ SEB'Â İLE KİRÂAT-İ AŞEREYE YAKLAŞIMI

Kırâat-i seb'â, İbn Mücâhid'in (ö. 936) *Kitâbü's-seb'â fi'l-kırâât*'ı telif etmesiyle sahada kabul gören mütevâtir yedi kırâati kapsamaktadır. Bu dönemden sonra onun belirlediği; Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî kırâatlerinin tevâtürü ile alakalı olarak pek farklı görüş ortaya çıkmamıştır. Kırâat-i aşere ise bu isimlere Nisâbü'rî'nin (ö. 992) *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-'aşr*'ında Ebû Cafer, Yakûb ve Halef'i eklemesi ve İbnü'l-Cezerî'nin de bunların tevâtürünü onaylaması sebebiyle kırâat sahasında mütevâtir kabul edilen on kırâate verilen isimdir (İbnü'l-Cezerî, ts.).

Öncelikle Şevkânî'nin yedi mütevâtir kırâat imamı ile çok sayıda şâz kırâat imamlarının rivâyetlerine yer verdiği hâlde mütevâtir kırâatten kabul edilen Ebû Cafer, Yakûb ve Halef'in okuyuşlarına oldukça az yer vermesi dikkati çekmektedir.¹⁰ Bazen bu isimlere kaynaklarda mevcut olduğu şekliyle yer verirken; bazen aynı tevcihte mezkûr üç imamın birinden bahsetmekte, diğerini/diğerlerini ise dikkate almamakta, bazen de yakın tevcihte aynı muameleyi yapabilmektedir. Unutmak kaynaklı olduğu şeklinde geçirilemeyecek bu metot, cumhurun kabul ettiği kırâatleri bir anlamda göz ardı etmek manasını taşıması sebebiyle kırâat metodolojisi açısından bir problem olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bazen zikretmesi bazen de ihmal etmesinin sebebini açıktan bir ifade ya da ima ile belirtmemesi sebebiyle okuyucunun, müellifin bu husustaki anlayış zeminine vâkıf olma durumu bulunmamaktadır.

4.1. Aynı Tevcihte Kırâat-i Seb'âyı Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi

Şevkânî, eserinde özellikle kırâat-i seb'â imamlarından gelen rivâyetlerin tamamına yakınından bahsetmektedir. Bununla birlikte kırâat-i seb'âyı aşereye tamamlayan üç imamın rivâyetlerinin birçoğunu dikkate almamaktadır. Eserin tamamında 2.500 civarında kırâat meselesine değinen müellifin, bazen mütevâtir ve şâz kırâatlerin zikri ve ihmali hususunda usul hatası yaptığı görülmektedir. Şöyle ki müellif eserinde bazen şâz kırâatlere yer verdiği hâlde aynı rivâyette bulunan mütevâtir kırâat-i seb'â imamları veya râvîlerinin isimlerinden bahsetmemektedir. Şevkânî'nin kırâat tevcihlerinde yaptığı bu eksik bilgilendirmelerin, meseleleri kırâat eserlerine pek fazla arz etmemesi sebebiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî, *فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ* (Mâide 5/107) âyet-i kerîmesinde yer alan *اسْتَحَقَّا* kelimesinin Hz. Ali, Übey b. Ka'b, İbn Abbâs ve Hafs tarafından mezkûr şekilde, diğer kurrâ tarafından ise mehcûl sığayla *اسْتَحَقَّا* şeklinde rivâyet edilmekte olduğunu; ayrıca *الْأَوْلِيَانِ* kelimesinin Yahya b. Vessâb, A'meş ve Hamza tarafından *الْأَوْلِيَانِ*, Hasan-ı Basrî tarafından ise *الْأَوْلَانِ* şeklinde okunduğunu ifade etmektedir. Müellife göre *الْأَوْلِيَانِ* kırâatinde,

¹⁰ Şevkânî'nin üç kırâatten bahsettiği yerler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/96, 109, 165, 202, 215 ve diğ.; 2/46, 62, 139, 201, 218 ve diğ.; 3/13, 22, 53, 76 (2 adet) ve diğ.; 4/15, 22, 42, 53, 57 ve diğ.; 5/13, 22, 26, 32, 46 (2 adet) ve diğ.

Şevkânî'nin üç kırâatten bahsetmediği yerler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/72, 73, 126, 129, 136 ve diğ.; 2/26, 68, 72, 79, 84 ve diğ.; 3/7, 23, 27, 41, 47 ve diğ.; 4/13 (2 adet), 19, 30, 31, 42 ve diğ.; 5/6 (3 adet), 8, 10, 11, 14 ve diğ.

Şevkânî'nin üç kırâati kapsayan kelimelerin tevcihinden bahsetmediği yerler için (ilgili âyet-i kerîmenin yazıldığı sayfalar) bkz., Şevkânî, 2007, 1/103 (2 adet), 141, 154, 170, 187 (2 adet) ve diğ.; 2/6, 12 (2 adet), 24, 55, 71 ve diğ.; 3/6 (2 adet), 38, 50, 51, 64 ve diğ.; 4/5, 15, 21, 25, 35 ve diğ.; 5/5, 23, 39, 49, 64 ve diğ.

kelime gizli bir هُمَا مَنْ سORUSU OLAN MAHZÛF MÛBTEĐÂNIN هُمَا الْأَوْلِيَانِ takdîrinde haberi; الْأَوْلِيَيْنِ kırâatinde ise الَّذِينَ veyahut عَلَيْهِمْ kelimelerinden bedel olarak kabul edilmektedir (Şevkânî, 2007).

Bu tevcihte yine Şevkânî'nin kırâat-i aşere hatta kırâat-i seb'a imamlarından gelen rivâyeti zikretmediği hâlde şâz kırâate yer verdiği görülmektedir. Şöyle ki الْأَوْلِيَيْنِ rivâyeti, kaynaklarda Hamza ile birlikte Yakûb ve Halef kırâatinde ve Âsım kırâatinin Ebû Bekr Şu'be rivâyetinde de aynı şekilde yer almaktadır (Kastallânî, H. 1434). Şevkânî'nin şâz kırâatlerden bahsetmekle birlikte bu isimleri ihmal etmesi dikkat çekmektedir.

Örnek 2: Şevkânî'ye göre وَالْيَسَعَ (En'âm 6/86) kelimesi; A'rec, Hasan-ı Basrî ve Katâde tarafından وَالْيَاسِمْ şeklinde; Haremeyn imamları (Nâfi ve İbn Kesîr) ile Ebû Amr ve Âsım tarafından mezkûr şekilde, Âsım haricindeki Kûfeliler tarafından ise وَالْيَسَعِ şeklinde rivâyet edilmektedir. Şevkânî'nin, وَالْيَسَعَ şeklinde rivâyetleri bulunan Ebû Cafer'i ve Yakûb'u zikretmemesinden dolayı "Kûfeliler" ile kastettiği isimler içerisinde, aynı kategoride ele alınan Halef'in yer almadığı düşünülmektedir.

Ayrıca Kisâ'nin, وَالْيَسَعَ şeklinde okumasıyla birlikte cumhurun okuyuşunu reddetmesinden de bahseden Şevkânî, onun bu reddine karşılık âyet-i kerîmede geçen ismin yabancı bir isim olması sebebiyle bunun inkâr edilecek bir durumu olmadığını da ilave etmektedir (Şevkânî, 2007). Müellifin, bu tevcihte şâz kırâatlere yer verirken, kırâat-i selâse imamlarıyla birlikte İbn Âmir'in kırâatine (İbnü'l-Cezerî, ts.; Kaysî, 1982; İbn Ebî Meryem, 1993) yer vermemesi yine dikkat çekmektedir.

Örnek 3: Şevkânî'nin ifade ettiğine göre فَمُسْتَقَرٌّ (En'âm 6/98) kelimesi; İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, İsa, A'rec, İbrahim en-Neha'î ve Ebû Amr tarafından ق (kâf) harfinin kesresiyle فَمُسْتَقَرٌّ şeklinde okunmaktadır (Şevkânî, 2007). Hem kesre hem de fetha kırâatlere dair manalara değinen ve detaylı bir biçimde mevzuyu ele alan müellif, mezkûr isimlerle beraber kesre kırâati rivâyet eden İbn Kesîr ile Yakûb'ub râvîsi Ravh'tan bahsetmemektedir (Pâluvî, ts.; Taberî, 1992).

Netice olarak, Şevkânî'nin zaman zaman şâz kırâatleri, kırâat-i seb'a kurrâsı tarafından nakledilen rivâyetler üzerine tercih ettiği görülmektedir. Ancak kırâat sahasında pek de hoş karşılanamayacak bu usul, eserin oldukça az bir kısmında yer almaktadır. Örneklerinin az olması nedeniyle bu durumun, müellifin dikkatinden kaçan eksikler olarak anlaşılmasının münasip olacağı düşünülmektedir.¹¹

4.2. Aynı Tevcihte Kırâat-i Aşereyi Dikkate Almayıp Şâz Kırâatlere Yer Vermesi

Şevkânî, bazen kırâat-i aşerede yer alan üç imamdan bahsetmezken, sair şâz kırâat imamlarının okuyuşlarını ön plana alarak zikretmektedir. Eserin genelinde oldukça fazlaca rastlanılan bu durumu,

¹¹ Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/48, 203, 479, 624; 2/115, 227, 659; 3/47, 76, 406, 442, 450, 620; 4/7, 42, 63, 104, 109, 242, 281, 373, 382, 400, 525, 595, 611, 653; 5/25, 117, 118, 207, 252, 340, 398, 452, 521, 621.

onun kırâat-i seb‘ayı dikkate alarak diğer üç imamı şâz mesabesinde bile değerlendirmedeği şeklinde anlamak mümkün görülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî, *وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا* (Bakara 2/83) âyet-i kerîmesindeki *حُسْنًا* kelimesinin Zeyd b. Sâbit, İbn Mesûd, Hamza ve Kisâî tarafından *حَسَنًا* şeklinde rivâyet edildiğini; ayrıca İsa b. Ömer’in de *حُسْنًا* şeklinde rivâyette bulunduğunu dile getirmektedir. Ahfeş’in (ö. 830 [?]) *حُسْنًا* ve *حَسَنًا* rivâyetleri için yaptığı değerlendirmeye de değinen müellif; onun her iki kelimenin aynı manaya geldiğini söylediğini, ayrıca *حُسْنًا* rivâyetini de hikâye ettiğini (Ahfeş el-Evsat, 1990) belirtmektedir. Ancak ona göre Nehhâs (ö. 950) bu rivâyete lâm-ı tarîfin olmaması nedeniyle sıcak bakmamakta hatta Arap lisanında bulunmasına cevaz bile vermemektedir (Nehhâs, 2008).

Şevkânî’nin tevcihte aktardığı bilgiler klasik eserlere arz edildiğinde mütevâtir kırâat imamlarından Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef’in *حَسَنًا* şeklinde rivâyette buldukları görülmektedir (Pâluvî, ts.; İbn Ebî Meryem, 1993). Böylelikle Şevkânî, bu tevcihte şâz kırâatlere yer verdiği hâlde mütevâtir kırâat imamlarından Yakûb ve Halef’in rivâyetlerini dikkate almamaktadır. (Şevkânî, 2007).

Örnek 2: *أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ* (Ankebût 29/19) âyet-i kerîmesindeki *لَمْ يَرَوْا* kelimesi; Hamza, Kisâî ve Halef kırâatleri ile Âsım kırâatinin Ebû Bekr Şu‘be rivâyetinde muhatap sîgayla *لَمْ تَرَوْا* şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise mezkûr şekilde okunmaktadır (Pâluvî, ts.; Kalânîsî, 2003; Şehrezûrî, H. 1435). Şevkânî, *ي* (yâ) ile okunan rivâyetin Ebû Ubeyd (ö. 838) ile Ebû Hâtim (ö. 869) tarafından tercih edildiğini beyan etmektedir. Müellif ayrıca bu rivâyette Ebû Ubeyd’in mukadder *مُؤْمِنٌ* kavramını fâil olarak kabul ettiğini de ilave etmektedir. Yine ona göre *ت* (tâ) ile okunan rivâyette soru cümlesi İbrahim’den (a.s.) kavmine ya da Hz. Allâh’tan Kureyş ahalisine râcî olmaktadır. Bu rivâyetin Ebû Bekr Şu‘be, A‘meş, İbn Vessâb, Hamza ve Kisâî tarafından okunduğunu dile getiren müellif, aynı rivâyette bulunan Halef’i ise dikkate almamaktadır. (Şevkânî, 2007).

Örnek 3: *فَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ* (Muhammed 47/4) âyet-i kerîmesindeki *فَقَاتِلُوا* kelimesi; Ebû Amr ve Yakûb kırâatleri ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinde mezkûr şekilde; diğer kurrâ tarafından ise *فَاتَلُوا* şeklinde rivâyet edilmektedir (İbnü’l-Cezerî, ts.; Taberî, 1992; Kastallânî, H. 1434). Şevkânî bu tevcihte mana-kırâat ilişkisine dört farklı rivâyette değinmektedir. Ona göre *فَقَاتِلُوا* kırâati cumhur kurrâ tarafından, *فَاتَلُوا* kırâati ise Âsım el-Cahderî, İsa b. Ömer ve Ebû Hayât tarafından okunmakta ve “Allâh yolunda mücâhede edenlerin sevabı zayi edilecek değildir!” manasına gelmektedir. Yine *فَقَاتِلُوا* kırâati Ebû Amr ve Hafs tarafından, *فَاتَلُوا* kırâati ise Hasan-ı Basrî tarafından okunmakta ve “Allâh, kendi yolunda öldürülenlerin sevabını zayi edecek değildir!” anlamını taşımaktadır (Şevkânî, 2007). Tüm bu bilgiler bir araya getirildiğinde Şevkânî’nin şâz kırâatlerden bahsetmesine rağmen mütevâtir kırâat olarak Yakûb’a değinmemesi dikkat çekmektedir.

Bu bilgiler altında Şevkânî’nin kırâat-i aşereye bakışı ile alakalı olarak bir genelleme yapıldığında, onun kırâat-i seb‘ayı aşereye tamamlayan üç imama ait rivâyetlerin tevatürüne ikna olmadığı, bu sebepten de mezkûr rivâyetleri kırâat-i aşerenin kurumsal kimliği altında ele

almamış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim birçok tevcihte bu üç imamdan herhangi birinin rivâyetine yer verdiğinde diğerini/diğerlerini dikkate almaması bu iddiayı doğrular nitelikte olarak kabul edilmelidir.¹²

4.3. Aynı Tevcihte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu

Şevkânî kırâat-i seb'ayı aşereye taşıyan üç imamdan çoğunlukla bahsetmemektedir. Bununla birlikte bazen aynı tevcihte bu üç imamın birisi ya da ikisinden açıktan veya ima yoluyla bahsetmekte, diğerini/diğerlerini ise dikkate almamaktadır. Bu durum ise müellifin kendi oluşturduğu sistem içerisinde tutarsızlık olarak algılanmaktadır.

Örnek 1: مَنْ ذَا الَّذِي يُرْضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً (Bakara 2/245) âyet-i kerîmesindeki فَيُضَاعِفَهُ kelimesi, kurrâ tarafından farklı şekillerde rivâyet edilmektedir. İlgili kelimeyi Nâfi, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef ف (fâ) harfinin dammesiyle فَيُضَاعِفُهُ şeklinde; Âsım فَيُضَاعِفُهُ şeklinde; İbn Kesîr ve Ebû Cafer ا (elif) harfinin hazfi, ع (ayn) harfinin şeddesi ve ف (fâ) harfinin dammesiyle فَيُضَاعِفُهُ şeklinde; İbn Âmir ve Yakûb bunlara ilaveten ف (fâ) harfinin fethasıyla فَيُضَاعِفُهُ şeklinde rivâyet etmektedirler (İbnü'l-Cezerî, ts.; Pâluvî, ts.; Dimyâtî, 1987). Şevkânî, nasb kırâatinin مَنْ istifhâmının cevâbı; raf' kırâatinin ise mukadder bir هُوَ mübtedâsının haberi olarak anlaşılacağını söyleyerek ilgili tevcihâta dil açısından zemin oluşturmaktadır. Ancak o, üç kırâat imamından Ebû Cafer ve Yakûb'un kırâatinden bahsederken, aynı durumdaki Halef kırâatini zikretmemektedir (Şevkânî, 2007).

Şevkânî, aynı kelimenin farklı sûrede yer alan şeklinde ise aynı tevcihte bulunması gerekirken farklı bilgiler vermektedir. O, مَنْ ذَا الَّذِي يُرْضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ (Hadîd 57/11) âyet-i kerîmesinde aynen yukarıda zikredilen okuyuşlara sahip olması gereken فَيُضَاعِفَهُ kelimesinin tevcihinde (İbnü'l-Cezerî, ts.; Pâluvî, ts.; Dimyâtî, 1987; Kastallânî, H. 1434), فَيُضَاعِفُهُ kalıbının İbn Âmir, İbn Kesîr ve Yakûb'a ait olduğundan; ancak İbn Âmir ile Yakûb'un ف (fâ) harfini fetha ile rivâyet ederek فَيُضَاعِفُهُ şeklinde okuduklarından; Nâfi, Kûfe ehli ve Basra ehlinin ise metindeki gibi فَيُضَاعِفُهُ kalıbıyla okuduklarından bahsetmektedir. Bu durumda Şevkânî'nin Basra kurrâsı içerisinde yer alan Yakûb'u ismen zikretmesi sebebiyle onu Basra ekolünden kabul etmediği düşünülmektedir. Böyle olunca, Şevkânî tarafından Halef'in de Kûfe ehlinden sayılmayacağı muhtemeldir. Netice olarak bu tevcihte aşere imamlarından Yakûb ismen zikredilmekte, Halef muhtemelen kastedilmemekte, Ebû Cafer'den ise hiç bahsedilmemektedir (Şevkânî, 2007).

Şevkânî, aynı sûrede yer alan إِنَّ الْمُضَدِّقِينَ وَالْمُضَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ (Hadîd 57/18) âyet-i kerîmesindeki يُضَاعَفُ kelimesinin tevcihinde ise ilgili kelimenin İbn Kesîr, İbn

¹² Diğer örnekler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/48, 73, 203, 239, 253, 336, 345, 378, 396, 415, 417, 449, 453, 456, 479, 553, 603, 662, 671; 2/26, 62, 68, 115, 141, 158, 171, 173, 176, 183, 184, 186, 192, 193, 195 (2 adet), 227, 234, 261, 273, 468, 494, 561, 588, 623, 629, 659, 661; 3/27, 76, 93, 94, 186, 202, 264, 287, 288, 318, 348, 362, 364 (2 adet), 383, 389, 393, 406, 407, 442, 456, 465, 475, 481, 554, 613, 615, 620 (2 adet); 4/7, 42, 53, 63, 82, 88, 104, 105, 107, 109, 161, 173 (2 adet), 187, 205, 238, 241, 242, 254, 270, 273, 276, 281, 291, 304, 333, 367, 378, 388 401, 403, 406, 413, 429, 440, 448, 450, 463, 469, 481, 487, 488, 525, 526, 538, 539, 554, 578, 595, 611, 617, 625, 651, 653, 659, 660, 664, 668 672; 5/8, 11, 25, 47, 103, 118, 123, 129, 135, 140, 163, 164, 179, 185, 191, 206, 207 (2 adet), 211, 217, 252, 257, 263 334, 340, 345, 361, 367, 377, 385, 399, 416, 421, 422, 425, 436, 452, 510, 517, 521 563, 621.

Âmir, Ebû Cafer ve Yakûb tarafından يُضَعَّفُ şeklinde rivâyet edilen okuyuşlarına dair bilgilere yine Ebû Cafer'i zikretmeden yer vermektedir (Pâluvî, ts.; Dimyâtî, 1987; Şevkânî, 2007; Kastallânî, H. 1434).

Örnek 2: بَلِّ ادَّارَكَ عَلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلِّ هُمْ فِي شَكِّ مِنْهَا بَلِّ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ (Neml 27/66) âyet-i kerîmesinde yer alan بَلِّ ادَّارَكَ کelimeleri; İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Cafer ve Yakûb kırâatlerinde بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde yer almaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.; Pâluvî, ts.; Nîsâbûrî, 1990; Kastallânî, H. 1434).

Şevkânî bu tevcihte öncelikle kelimenin aslına değinmektedir. Nitekim ادَّارَكَ kelimesinin aslı تَدَارَكَ olup ت (tâ) harfi د (dâl) harfine idğâm edilmiş, ayrıca kelimenin sâkin ile okunamamasından dolayı başına bir vasıl hemzesi getirilmiştir. Müellif, Ebû Cafer'in haricindeki yukarıda zikredilen isimlerin Humeyd ile birlikte if'âl kalıbından بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde okuduklarından bahsetmektedir. Bir diğer ifadeyle kırâat-i aşere imamlarından Yakûb'un okuyuşunu zikrederken Ebû Cafer'i dikkate almamaktadır. Şevkânî, ilgili tevcihte bununla beraber oldukça geniş şâz kırâat rivâyetlerine de yer vermektedir. İlgili kelimeyi Atâ b. Yesâr, Süleymân b. Yesâr ve A'meş بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde; İbn Muhaysın بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde; İbn Abbâs, Ebû Recâ, Şeybe, A'meş ve A'rec بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde; Übey b. Ka'b ise بَلِّ ادَّارَكَ şeklinde rivâyet etmektedirler (Şevkânî, 2007). Müellifin tüm zikredilen şâz kırâatlerden sonra Ebû Cafer'den bahsetmemesi oldukça dikkat çekmektedir.

Örnek 3: وَمَا آتَيْنَا مِنْ رَبِّا لِيَرْبُؤَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُؤَ عِنْدَ اللَّهِ (Rûm 30/39) âyet-i kerîmesindeki لِيَرْبُؤَ fiili; cumhur kurrâ tarafından رَبِّا zahirine isnat edilerek ي (yâ) ile mezkûr şekilde; Nâfi, Ebû Cafer ve Yakûb tarafından ise madmûm bir ت (tâ) ve sâkin bir و (vâv) harfiyle لِيَرْبُؤَ şeklinde rivâyet edilmektedir (Kalânîsî, 2003; Şehrezûrî, H. 1435). Şevkânî; Nâfi ve Yakûb'un söz konusu fiili لِيَرْبُؤَ şeklinde, Ebû Mâlik'in ise لِيَرْبُؤَهَا şeklinde okuduklarını dile getirmektedir (Şevkânî, 2007). Bu kısımda Şevkânî'nin Ebû Cafer'i zikretmemesi dikkat çekmektedir. Onun, eserini telif ederken Kurtubî'nin *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*'ından fazlaca alıntı yaptığı bilinmektedir. Bu tevcihte Kurtubî'nin neler söylediğine bakıldığında, onun قَرَأَ جُمُوهُورُ الْقُرَّاءِ السَّبَّعَةِ ifadesi ile cumhuru yediye hasrettiği ve لِيَرْبُؤَ kırâatinin kırâat-i seb'a ehlerinden yalnızca Nâfi tarafından rivâyet edildiğine yer verdiği görülmektedir. Kurtubî ayrıca bu kırâatin şâz ehlerinden İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Katâde ve Şa'bî tarafından da okunduğunu söylemektedir (Kurtubî, 2002). Bu durum, Şevkânî'nin tevcihte *seb'a* kaydını *aşereye* tamamlamak istediği halde Ebû Cafer'i gözden kaçırdığını düşündürmektedir.

Netice itibarıyla Şevkânî, rivâyetleri ilk dönemlerde mütevâtir kategorisinde değerlendirilmeyen Ebû Cafer, Yakûb ve Halef'in aynı tevcihteki okuyuşlarına kısmen yer verebilmekte, kısmen de ihmal edebilmektedir. Ayrıca bu aşamada mezkûr isimler içerisinde herhangi bir tercihte bulunmadığı da görülmektedir. Bu durum ise onun kırâat alanındaki yetkinliğini sorgulamaya teşvik etmektedir. Şöyle ki kadim eserlerde takip edilen bir metot olarak; onun ya kırâat-i seb'ayı merkeze alması, daha sonra varsa şâz kırâatlere yer vermesi ya da kırâat-i aşereyi merkeze alarak diğerlerine değinmesi

beklenmektedir. Aynı kelime içerisinde mezkûr üç imamın bazılarından bahsedilip bazılarını terk etmek, alanda görülen bir usul olarak yer almamaktadır.¹³

4.4. Yakın Tevcihte Kırâat-i Selâseyi Zikretme Hususundaki Tutumu

Şevkânî, peş peşe gelen bazı kelimelerin tevcihinde üç kırâat imamının rivâyetlerine dair net bir izah tarzına sahip değildir. Söz konusu isimlerden kısmen bahsetmekte, kısmen de herhangi bir gerekçe beyan etmeden ihmal etmektedir. Bu durumun, kırâat-i selâsenin müellif tarafından herhangi bir sisteme dâhil edilmemesi kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Örnek 1: Şevkânî'ye göre **وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ** (Bakara 2/165) âyet-i kerîmesinde yer alan **يَرَى** kelimesi; Mekke-i Mükerrreme (İbn Kesîr) ve Kûfe (Âsım, Hamza ve Kisâî) imamları ile birlikte Ebû Amr tarafından metindeki gibi **ى** (yâ) harfiyle; Medîne-i Münevvere (Nâfi) ve Şâm (İbn Âmir) kurrâsı tarafından ise **ت** (tâ) harfiyle **تَرَى** şeklinde okunmaktadır (Şevkânî, 2007). Müellif, Ebû Ubeyd'in (ö. 838) dil açısından tercih ettiği **يَرَى** kırâatinde mananın "Dünyada zulmedenler ahiretteki azâbı görselerdi, bütün kuvvetin Allâh'a âit olduğunu bilirlerdi." şeklinde, **تَرَى** kırâatinde ise "Ey Muhammed! Sen zulmedenlerin azaba uğradıklarında yaşadıkları korkuyu görseydin, kuvvetin yalnızca Allâh'a ait olduğunu bilirdin." şeklinde anlaşılacağını ifade etmektedir (Şevkânî, 2007).

Bu bilgiler eşliğinde Şevkânî'nin yedi kırâati esas alarak mevzuyu aktardığı, üç kırâati ise değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Şöyle ki **تَرَى** kırâati; Nâfi ve İbn Âmir ile beraber aynı zamanda Yakûb tarafından, **يَرَى** kırâati ise Mekke-i Mükerrreme ve Kûfelilerle birlikte Ebû Cafer tarafından rivâyet edilmektedir (İbnü'l-Cezerî, ts.; Pâluvî, ts.). Şevkânî'nin "Kûfe" mefhumuyla Halef'i de kastetmiş olması mümkünse de Ebû Cafer'i **ى** (yâ) harfiyle okuyanların arasında, Yakûb'u ise **ت** (tâ) harfiyle okuyanların arasında ismen ya da mensup olduğu beldedeki kurrâ arasında zikretmemesi sebebiyle bu tevcih özelinde onlu sistemi benimsememiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancak onun aynı âyet-i kerîmede yer alan **أَنَّ الْقُوَّةَ** ve **أَنَّ اللَّهَ** kelimelerine yaptığı tevcih, farklı iki anlayışı yan yana getirebildiğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki bu kelimeler Hasan-ı Basrî ile birlikte, yine onlu sistem içinde yer alan Ebû Cafer ve Yakûb tarafından ibtidâî kelâm olarak kabul edilerek kesreyle **إِنَّ الْقُوَّةَ** ve **إِنَّ اللَّهَ** şeklinde okunmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.). Bu iki bilgiyi peş peşe ifade eden Şevkânî, sistemler arası tercihinine dair bir beyanda bulunmamaktadır (Şevkânî, 2007).

Örnek 2: Müellif, **قَالَ أَحْرَقْنَهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا** (Kehf 18/71) âyet-i kerîmesindeki **لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا** cümlesinin Hamza ve Kisâî kırâatlerinde **لِيُغْرَقَ أَهْلُهَا** şeklinde rivâyet edildiğinden bahsetmektedir (Şevkânî, 2007). Ancak aynı tevcih kırâat-i aşere imamlarından Halef tarafından da rivâyet edilmesine rağmen Şevkânî bundan bahsetmemektedir (İbnü'l-Cezerî, ts.; Nisâbûrî, 1990; Hemedânî, 1994).

¹³ Mevzu ile alakalı olarak diğer örnekler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/336, 520; 2/62, 201, 314, 395, 576; 3/76, 231, 319, 362, 383, 393, 432, 477; 4/42, 167, 209, 241, 242, 270, 384, 403, 430, 526, 538, 585, 586, 686; 5/8, 47, 117, 147, 207, 361, 521.

Şevkânî, bunun ardından gelen كَهْفًا لَا تُؤَاخِذُنِي بِمَا نَسِيْتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا (Kehf 18/73) âyet-i kerîmesinde yer alan كَهْفًا kelimesinin yine kırâat-i aşere imamlarından olan Ebû Cafer tarafından كَهْفًا şeklinde okunduğunu beyan etmektedir (Şevkânî, 2007). Ebû Cafer'e ait bir usul olan ve onun Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında aynı şekilde rivâyet ettiği bu telaffuz, kaynaklarda Şevkânî'nin bahsettiği gibi yer almaktadır (İbn Hâleveyh, ts.; Pâluvî, ts.).

Bundan sonra gelen قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَنِي شَيْئًا نُكْرًا (Kehf 18/74) âyet-i kerîmesindeki زَكِيَّةً kelimesi, Şevkânî'ye göre Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Cafer ve Üveys tarafından زَكِيَّةً şeklinde okunmaktadır (Şevkânî, 2007). Mesele kaynak eserlere arz edildiğinde benzer ifadelere rastlanmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.; Hemedânî, 1994; Kastallânî, H. 1434). Ancak "Üveys" ifadesinin Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyeti olması gerektiği, diğer bir ifadeyle müellifin burada hatalı bir imla kullandığı da yine aynı eserlerden anlaşılmaktadır.¹⁴ Ayrıca söz konusu âyet-i kerîmede farklı bir husus olarak; نُكْرًا kelimesi Nâfi, Ebû Cafer ve Yakûb kırâatleri ile İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyeti ve Âsım kırâatinin Ebû Bekr Şu'be rivâyetinde ك (kâf) harfinin dammesiyle نُكْرًا şeklinde okunmaktadır (Pâluvî, ts.; Dimyâtî, 1987; Kastallânî, H. 1434). Şevkânî ise herhangi bir usule bağlanmaksızın, peş peşe gelen âyet-i kerîmelerin kiminde kırâat-i seb'a kiminde de kırâat-i aşereyi temel alarak tevcihte bulunurken, ilgili tevcihâtı tamamen ihmal etmektedir.

Şevkânî, bunun devamındaki قَالَ إِنْ سَأَلْتَهُ عَن شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي (Kehf 18/76) âyet-i kerîmesinde geçen فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي kelimesinin A' rec tarafından فَدَبَّرْتَنِي şeklinde; Yakûb kırâati ile Ebû Amr kırâatinin Sehl tarîkinde ise فَدَبَّرْتَنِي şeklinde; نُكْرًا kelimesinin Nâfi tarafından نُكْرًا şeklinde; Âsım kırâatinin Ebû Bekr rivâyetinde ise نُكْرًا şeklinde okunduğunu belirtmektedir (Şevkânî, 2007). Ancak ilgili kelimelerin tevcihi kaynaklarda biraz farklı yer almaktadır.

İbn Hâleveyh'e (ö. 980) göre فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي kelimesi Hz. Peygamber'e dayanan bir rivâyette فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي, İsa ile İbn Âmir'den gelen bir tarîk tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي, İbn Ebî Able tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي, İbn Mesûd tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي ve Cahdeî ile Neha'î tarafından ise فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي şeklinde rivâyet edilmektedir (İbn Hâleveyh, ts.). Yine aynı kelime Nîsâbûrî'ye (ö. 992) göre Yakûb kırâatinin Ravh rivâyeti ile Zeyd tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي şeklinde (Nîsâbûrî, 1990); Halebî'ye (ö. 1355) göre İsa ve Yakûb tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي, Übey tarafından ise فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي şeklinde (Halebî, H. 1406); İbnü'l-Cezerî (ö. 1429), Kastallânî (ö. 1517) ve Dimyâtî'ye (ö. 1705) göre ise Yakûb kırâatinin Ravh rivâyetinde yer alan Hibetullâh b. Cafer tarîki ile yine Yâkûb'un tarîklerinden Zeyd tarafından فَدَبَّرْتَنِي مِنْ أَدْنَى عُدْرَتِي şeklinde okunmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.; Dimyâtî, 1987; Kastallânî, H. 1434). Pâluvî (ö. 1780) ise bununla alakalı olarak bir tevcihte bulunmamaktadır (Pâluvî, ts.). Özellikle Pâluvî'nin kelimenin tevcihinden bahsetmemesinden dolayı ihtilafların kırâat ya da rivâyet düzeyinde değil, tarîkler düzeyinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu duruma objektif bir yaklaşımda bulunulacak olduğunda, ihtilaflar her

¹⁴ Müellifin bu hatasının muhakkik kaynaklı olmadığı, eserin farklı tahkikli versiyonuna bakarak anlaşılmaktadır. Şevkânî, 2017, Abdurrahmân Umeyra (thk.), 3/417. Ayrıca eserin geneline bakıldığında Ruveys yerine Verş ve Vers isimlerine yer verildiğine rastlanmaktadır. Detay için bkz., Şevkânî, 2007, 3/362; 4/281, 308, 686; 5/46, 48, 154, 191.

ne kadar farklı şekillerde yer almış olsa bile Şevkânî'nin *فَلَا تُصَاحِبْنِي* özelinde yapmış olduğu tevcihlerin, bu sahaya vukûfiyeti olanların zikredebileceği derinlikte meseleler olduğu söylenebilir. Ancak aynı âyet-i kerîmede yer alan *لَدْنِي* kelimesinin tevcihine bakıldığında, Şevkânî'nin birbirinden farklı iki kırâat anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Şöyle ki ilgili kelime Nâfi ve Ebû Cafer kırâatlerinde *لَدْنِي* şeklinde, Âsım kırâatinin Ebû Bekr rivâyetinde ise *لَدْنِي* şekli ile beraber, tarîkler kanalıyla gelen rivâyetlere göre öncelikli olarak *د* (dâl) harfinin işmâmı,¹⁵ ayrıca da ihtilâsı¹⁶ ile okunmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.; Hemedânî, 1994; Kastallânî, H. 1434). Ancak Şevkânî burada Ebû Bekr'e ait olan rivâyette yanlış bilgilendirme yapmakla birlikte, Ebû Cafer kırâatinden bahsetmemektedir. Onun bazen tarîklere incek kadar meseleleri detaylandırmasına rağmen burada mezkûr kırâate yer vermeme nedeni yine anlaşılammamaktadır.

Örnek 3: *وإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ* (Tekvîr 81/8-9) âyet-i kerîmelerinde yer alan *سُئِلَتْ* kelimesi; Hz. Ali, İbn Mesûd ve İbn Abbâs tarafından malûm sîgayla *سُئِلَتْ* şeklinde, peşinden gelen *قُتِلَتْ* kelimesi ise mütekellim zamiri ile *قُتِلَتْ* şeklinde rivâyet edilmektedir. Bu durumda, öldürülen kız çocuğunun niçin öldürüldüğünü bizzat kendisinin soracağı anlaşılmaktadır. Ebû Cafer ise *قُتِلَتْ* kelimesini teksîr anlamı içeren tef'îl kalıbıyla *قُتِلَتْ* şeklinde okumaktadır (Şevkânî, 2007).

Şevkânî, bundan hemen sonra gelen *وإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ* (Tekvîr 81/10) âyet-i kerîmesindeki *نُشِرَتْ* kelimesinin; Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir ve Âsım kırâatlerinde yine *نُشِرَتْ* şeklinde, diğer imamların rivâyetlerinde ise *ش* (şîn) harfinin şeddesiyle *نُشِرَتْ* şeklinde okunduğunu ifade etmektedir (Şevkânî, 2007). Yine ona göre bu âyet-i kerîmeden sonra gelen *وإِذَا الْجَجِيمُ سُعِرَتْ* (Tekvîr 81/12) cümlesindeki *سُعِرَتْ* kelimesi; Nâfi kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti ve İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyetinde yine *سُعِرَتْ* şeklinde; diğer kırâat imamları ve râvileri tarafından ise tahfifle *سُعِرَتْ* şeklinde okunmaktadır (Şevkânî, 2007).

Bu tevcihler kaynaklara arz edildiğinde yine bu bölümde asıl mesele olan, Şevkânî'nin kırâat-i aşere ile seb'a arasındaki dengeyi tam olarak kuramama durumunu yinelediği görülmektedir. Şöyle ki Ebû Cafer'in *قُتِلَتْ* kelimesini *قُتِلَتْ* şeklinde okuması eserlerde de aynı şekilde yer almaktadır. Peşinden gelen *نُشِرَتْ* kelimesi aslında Nâfi, İbn Âmir, Âsım, Ebû Cafer ve Yakûb tarafından *نُشِرَتْ* şeklinde, diğer imamlar tarafından ise *نُشِرَتْ* şeklinde okunmaktadır. Bu durumda Şevkânî, kırâat-i aşere imamlarından olan Ebû Cafer ve Yakûb'u zikretmemekle birlikte, Ebû Amr'ı da yanlış yerde zikretmektedir. Son olarak *سُعِرَتْ* kelimesi ise Nâfi ve Ebû Cafer kırâati ile Âsım kırâatinin Hafs rivâyeti, İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivâyeti ve Yakûb kırâatinin Ruveys rivâyetinde *سُعِرَتْ* şeklinde, diğer kurrâ tarafından ise *سُعِرَتْ* şeklinde okunmaktadır (İbnü'l-Cezerî, ts.; Pâluvî, ts.). Bu durumda da Şevkânî'nin Ebû Cafer ile Ruveys'in rivâyetlerini dikkate almadığını söylemek mümkün görünmektedir.

¹⁵ "Sâkin harfte damme kokusunun olması" demektir. Ferâhîdî, 2003, 2/357.

¹⁶ "İşitenin, lafızdan neredeyse kaybolduğunu düşüneneği bir süratle harekeyi okumaktır." Dâni, 2000, 95-96.

Sonuç olarak Şevkânî'nin yakın tevcihlerde kırâat-i seb'â ile aşereye bakış açısı net olarak anlaşılammaktadır. Nitekim o, yakın tevcihlerde kırâat-i seb'âyı aşereye tamamlayan üç kırâat imamından bazen bahsetmekte, bazen de ihmal etmektedir. Bu durum, zaman zaman tarîklere incek kadar detay bilgilere yer veren müellifin, sahada oldukça göz önünde bulunan bu hususla alakalı olarak fikrî yapısını netleştiremediğini düşündürmektedir.¹⁷

SONUÇ

Şevkânî, ilim dünyasında en meşhur olan eseri *Fethu'l-kadîr*'de aynı anda dirâyet ve rivâyet usulünü benimsemektedir. Tefsîre; sûrenin ismini, âyet sayısını, nâzil olduğu yeri ve sûrenin faziletini ifade eden hadîs-i şerîfleri kapsayan bilgilerle başlamaktadır. Birkaç âyet-i kerîmeyi sıralamakta, onları küçük cümleler hâlinde izah etmektedir. Dirâyet yönüne giren bu uygulamada; kelimeleri lûgat, sarf, nahiv, belâgat gibi yönlerden ele almakta, fıkıh ve kelam ilmine taalluk eden kısımlar olursa onları detaylandırmaktadır. Bu arada kırâat yönüne de fazlaca temas etmektedir. Nitekim eserde 2.500 civarında kırâat meselesine değinmektedir. Mütevâtir kırâatlerin tamamına yakını zikrederken, şâz kırâatlerden de hatırı sayılır miktarda bahsetmektedir. Bunların bir kısmına kısaca bir kısmına ise detaylı olarak yer vermektedir. Her iki durumda da kırâatlerle alakalı olarak dilcilerin tercihlerini beyan etmektedir. Kırâatlere; âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve şiirlerle istişhâdda bulunmaktadır. İmamların okuyuş farklılıklarında usul bilgilerine nadiren değinmekte, daha çok ferşü'l-hurûf bilgilerini aktarmaktadır. Dirâyet alanına giren tüm bu uygulamalarda Kurtubî'nin telif ettiği *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* etkisi yoğun bir biçimde görülmektedir. Bu usülle tamamladığı âyet-i kerîmleri rivâyet yönünden tekrar ele almaktadır. Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr* isimli eserinin etkisinin görüldüğü bu kısımda âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden gelen rivâyetlere yer vermektedir.

Şevkânî, kırâat-i seb'â imamlarına ait rivâyetlerin neredeyse tamamına değinmektedir. Ancak nadiren şâz kırâatleri naklettiği hâlde kırâat-i seb'â imamlarının rivâyetlerinden bahsetmemektedir. Kırâat usulüne uygun olmayan bu durumun tüm eserde 40 civarında gerçekleşmesi, müellifin söz konusu mütevâtir kırâatleri sehven ihmal ettiği ve genel kanaatının bu minvalde olmadığı ihtimalini gündeme getirmektedir.

Yine o, kırâat-i seb'â ile kırâat-i aşere arasındaki sistematik çerçeveyi net bir biçimde ele almamakta; rivâyetleri ilk dönemlerde mütevâtir kapsamında değerlendirilmeyen Ebû Cafer, Yakûb ve Halef'in rivâyetleriyle alakalı olarak net bir usul takip etmemektedir. Genel olarak bu isimlerin rivâyetlerini dikkate almamaktadır. Bu durumun sebebini açıktan bir ifade ya da ima ile belirtmemesi sebebiyle okuyucunun, müellifin bu husustaki anlayış zeminine vâkif olma durumu bulunmamaktadır. Nitekim müellif, bazen bu isimlerin tümüne birden değinmekte, bazen şâz kırâatleri zikrettiği bir

¹⁷ Mevzuyla alakalı olan diğer örnekler için bkz., Şevkânî, 2007, 1/292; 2/588; 3/202, 382, 383, 419, 420, 465, 475, 523; 4/403, 406, 435, 580, 660, 686; 5/22, 73, 77, 128, 222, 223, 225, 282, 316, 361, 521.

ortamda hiçbirini aktarmamakta, bazen yalnızca birisine ya da ikisine yer vermektedir. Müellif bu usulünü aynı ya da yakın tevcihler içerisinde de uygulayabilmektedir. Esasında eserini telif ederken etkilendiği tefsirlerde çoğunlukla kırâat-i seb‘a sisteminin takip edildiği anlaşılmaktadır. Kendisinin de yalnızca bu sistem içerisinde hareket etmesinde problem görülmemektedir. Ancak özellikle mezkûr üç imamdan bir kısmına yer vererek diğer bir kısmını dikkate almaması, onun hangi kırâat usulünü benimsediğinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Netice olarak bu durumları, sahaya dair uygun bir anlayış olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Şevkânî’nin birçok ilim dalına taalluk eden yüzlerce eser telif ettiği ancak onun kırâat yönünün yalnızca *Fethu’l-kadîr*’de ortaya çıktığı bilinmektedir. Bununla birlikte çok yönlü ilim dalları hakkındaki geniş malumatının kırâat alanında aynı seviyede ortaya konulamadığı düşünülmektedir. Nitekim onun, çalışmanın ana konusu olan kırâat-ı seb‘a ile kırâat-ı aşere arasındaki sistematik çerçeveye uygun olmayan beyanları, müellifin bu konudaki yetkinliğini sorgulamaya teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahfeş el-Evsat. *Kitâbü me‘âni’l-Kur‘ân*. Thk. Hedy Mahmûd Kurâ‘a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetül-Hâncî, 1990.
- Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Âlü İsmail, Nebîl b. Muhammed İbrahim. *İlmü’l-kirâât*. Riyad: Mektebetü’t-Tevbe, 2000.
- Âşikkutlu, Emin. “Kırâat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb‘a Hadisi (Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme)”. *Kur‘ân ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmi ve Problemleri)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001, 43-116.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü’l-Müfessirîn*. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü’l-lüğa ve sıhâhu’l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1990.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu‘cemü’t-ta‘rifât*. Thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru’l-Fazîlet, 2004.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Câmi‘u’l-beyân fi’l-kirââti’s-seb‘i’l-meşhûra*. Thk. Muhammed Sadûk el-Cezârî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005.
- Dânî. *et-Tahdîd fi’l-itkân ve’t-tecvîd*. Thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 2000.
- Dimyâfî, Ahmed b. Muhammed (el-Bennâ). *İthâfü füzalâi’l-beşer bi’l-kirââti’l-erba‘ate ‘aşer*. Thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1987.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü’l-‘ayn*. Thk. Abdülhamid Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu’l-muhît*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2005.
- Halebî, Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürü’l-mesûn fi ‘ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru’l-Kalem, H. 1406.
- Hamed, Ğânim Kaddûrî. *Ebhâs fi ‘ilmi’l-tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr, 2002.
- Hemedânî, Ebu’l-‘Alâ el-Hasen b. Ahmed. *Ğâyetü’l-ihstâr fi kirââti’l-‘aşerati eimmeti’l-emsâr*. Thk. Eşref Muhammed Fuad Talat. 2 Cilt. Cidde: el-Cemâatü’l-Hayriyye, 1994.
- İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali eş-Şîrâzî. *Kitâbü’l-mûdah fi vücûhi’l-kirâât ve ‘ilelihâ*. Thk. Ömer Hamdân el-Kübeysî. 3 Cilt. Cidde: el-Cemâatü’l-Hayriyye li Tahfizi’l-Kur‘âni’l-Kerîm, 1993.
- İbn Hâleveyh. *Muhtasar fi şevâzî’l-Kur‘ân min Kitâbi’l-Bedî‘*. Kahire: Mektebetü’l-Mütenebbî, ts.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.

- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Maârif, 2009.
- İbn Sellâm, Ebû Ubeyd Kâsım. *Fedâilü'l-Kur'ân ve me'âlimüh ve âdâbüh*. Thk. Mervan el-Atıyye, Muhsin Harabe ve Vefa Takiyüddîn. Beyrut: Dâr İbn Kesîr, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. "et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd: Mukaddime". *Câmi'u'l-mütân fî tecvîdi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Nşr. Abdurrahim et-Tarhûnî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006, (125-242).
- İbnü'l-Cezerî. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. Thk. Ali b. Muhammed el-İmrân. Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Kâsım el-Bağdâdî, Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman. *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tizkâru'l-mukrii'l-müntehâ*. Thk. Muhammed Abdülkadir Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kalânîsî, Ebu'l-İzz Muhammed b. Hüseyin. *Kitâbü'l-kifâyeti'l-kübrâ fi'l-kirâati'l-aşr*. Thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2003.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kirâati*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Muhammed. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kirâât*. Thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye. 10 Cilt. el-Medînetü'l-Münevvere: y.y., H. 1434.
- Kaysî, Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib. *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*. Thk. Abdülfettah İsmail Şelbi. Kahire: Dâru Nehdatu Mısır, ts.
- Kaysî. *Kitâbü't-Tebşıra fi'l-kirâati's-seb'*. Thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1982.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed İbrâhim el-Hifnâvî ve Mahmûd Hâmid Osmân. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay. *Zaferu'l-emânî bi şerhi muhtasari's-Seyyidi's-Şerîfi'l-Cürcânî fi mustalahi'l-hadîs*. Thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2008.
- Makdisî, Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmail. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ulûm tete'alleka bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2008.
- Nisâbü'rî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbehânî. *el-Ğâye fi'l-kirâati'l-aşr*. Thk. Muhammed Ğayyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru's-Şevvâf, 1990.
- Pâluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Hilal Yayınları, ts.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986.
- San'ânî, Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zebâre. *Neylü'l-vetar min terâcimi ricâli'l-Yemen fi'l-karni's-sâlis 'aşer min hicreti Seyyidi'l-Beşer*. 2 Cilt. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, H. 1348.
- Sönmez, Vecihi. *Şevkanî ve İtikadi Görüşleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 2002.
- Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. *Hirzü'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kirâati's-seb'*. Thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî liddirâsâti'l-Kur'âniyye, 2010.
- Şehrezûrî, Ebu'l-Kerem Mübârek b. Hasan. *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kirâati'l-aşri'l-bevâhir*. Thk. İbrahim b. Said ed-Devserî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hadâre, H. 1435.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah es-San'ânî. *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Şevkânî. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenni'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Ebû Hafs Seyyid İbrahim Sâdık İmrân. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- Şevkânî. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenni'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdurrahmân Umeyra. 5 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2017.
- Taberî, Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdüssamed. *et-Telhîs fi'l-kirâati's-semân*. Thk. Muhammed Hasan Akîl Musa. Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1992.

- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfu istulâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. Thk. Refik el-Acem. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1996.
- Ünal, Mehmet. "Zeydiyyenin Kuran Tasavvuru ve Tefsir Dinamiklerine Dair". *İslami İlimler Dergisi*. 5/1. Bahar 2010. 175-197.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1976.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. (1995). *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.